

BADIIY ASARLARDAGI TABIAT TASVIRINI XORIJIY TILLARGA TARJIMASI MASALALARI

Muallif: Abdumajitovich Jamshidbek Isamiddinov

Turon universiteti Andijon filiali 2-kurs ingliz tili lingvistikasi magistranti

Institut: Turon universiteti Andijon filiali

Ilmiy rahbar: **Phd Matkarimova Ashurxon Ismoilovna**

Andijon davlat chet tillari institute ingliz tili amaliyoti kafedrası professori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20215786>

Annotatsiya. Ushbu maqola badiiy asarlardagi tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilish jarayonidagi muammolar va ularni hal etish strategiyalarini tadqiq qiladi. Tadqiqot obyekti sifatida o'zbek badiiy adabiyotidagi tabiat tasviri, predmeti sifatida esa bu tasvirni tarjimada yuzaga keladigan lingvistik, badiiy-estetik va madaniy-milliy qiyinchiliklar olingan.

Maqolada Navoiy "Xamsa"si va Qodiriy "O'tkan kunlar"i misol qilib olingan bo'lib, tabiat tasvirining badiiy-estetik funksiyalari – kompozitsion, ruhiy, ramziy, milliy-madaniy, estetik va didaktik funksiyalari batafsil tahlil qilingan. Shuningdek, tarjima jarayonidagi asosiy muammolar va ularni bartaraf etish strategiyalari, jumladan ekvivalentsiya, adaptatsiya, deskriptiv tarjima va kompensatsiya yondashuvlari ko'rib chiqilgan.

Tadqiqot natijalari o'zbek badiiy merosini xalqaro auditoriyaga yetkazish, tarjimonlarga amaliy tavsiyalar berish va badiiy-estetik qatlamni saqlash bo'yicha ilmiy asos yaratish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: badiiy asar, tabiat tasviri, tarjima, badiiy-estetik funksiyalar, tarjima strategiyalari, Navoiy, Qodiriy.

Abstract. This article investigates the problems and strategies of translating natural imagery in literary works into foreign languages. The research object is the depiction of nature in Uzbek literary works, while the subject focuses on the linguistic, artistic-aesthetic, and cultural challenges arising during translation.

The article analyzes examples from Alisher Navoi's Khamsa and Abdulla Qodiriy's O'tkan kunlar, examining the artistic-aesthetic functions of natural imagery, including compositional, emotional, symbolic, national-cultural, aesthetic, and didactic functions. The study also addresses major translation issues and strategies to overcome them, such as equivalence, adaptation, descriptive translation, and compensation.

The research findings contribute to presenting Uzbek literary heritage to an international audience, providing practical recommendations for translators, and preserving the artistic-aesthetic layer of literary texts.

Keywords: literary work, depiction of nature, translation, artistic-aesthetic functions, translation strategies, Navoi, Qodiriy.

Kirish

Badiiy adabiyot inson tafakkuri, hissiy olami va dunyoqarashini ifodalashda juda boy va murakkab vositalardan foydalanadi. Shu vositalardan biri – tabiat tasviridir. Tabiat manzaralari nafaqat asarning tashqi ko'rinishi va fonini belgilash, balki qahramonlarning ichki dunyosini, voqealar rivojini va asardagi g'oyaviy-ma'naviy mazmuni yetkazishda muhim ahamiyatga ega.

Badiiy asarlar o'quvchida hissiy rezonans uyg'otishi, voqelikni hayotiy tarzda tasvirlashi va milliy-madaniy qadriyatlarini ifodalay olishi bilan ajralib turadi. Shu sababli, tabiat tasviri badiiy asarning estetik qadrini shakllantiruvchi, muhim tarkibiy komponent hisoblanadi.

O'zbek adabiyotida Alisher Navoiy va Abdulla Qodiriy ijodi tabiat tasvirining eng yuqori namunalarini beradi. Navoiy "Xamsa"sida tabiat manzaralarini sharqona poetika, tasavvufiy falsafa va ramziy obrazlar orqali boyitadi. Ularning badiiyligi, nozik estetik ohangi va metaforik qatlamlari o'quvchida chuqur hissiy taassurot qoldiradi. Masalan, bahor manzarasi nafaqat fasl o'zgarishini, balki inson qalbidagi yangilanish va ruhiy poklikni ramziy tarzda aks ettiradi. Shu bilan birga, qish yoki kuz manzarasi vaqtning o'tishi, insoniy tajriba va tarixiy voqealar bilan bog'lanadi. Navoiy asarlaridagi tabiat tasviri ko'pincha qahramonlarning ruhiy holati bilan uyg'unlashgan bo'lib, ular orasidagi nozik bog'lanishni tarjima qilish katta filologik va badiiy mahorat talab etadi.

Abdulla Qodiriyning "O'tkan kunlar" asarida tabiat tasviri realistik va voqeyiy manzara bilan uzviy bog'liqdir. Tabiat orqali muallif nafaqat voqealar fonini yaratadi, balki qahramonlarning ichki kechinmalarini, ruhiy o'zgarishlarini va tarixiy kontekstni ochib beradi. Masalan, kuzgi manzara vaqtning o'tishini, inson va jamiyat hayotidagi o'zgarishlarni aks ettiradi. Qodiriy ijodida tabiatning badiiy-ifodaviy funksiyasi voqeyiy realizm bilan uyg'unlashib, asarning estetik va ma'naviy qadrini oshiradi.

Xorijiy tilga tarjima qilish jarayoni esa murakkab filologik va badiiy vazifa hisoblanadi. Tarjimon nafaqat so'zning ma'nosini, balki obraz, metafora, epitet va ramziy qatlamlarni saqlashi kerak. Tarjima jarayonida uchraydigan asosiy qiyinchiliklar: milliy-madaniy kontekstni o'quvchiga tushunarli yetkazish, badiiy poetik ohangni saqlash, ranglar va fasl ramzlarini boshqa madaniyatga moslashtirish, shuningdek qahramon ruhiyati bilan tabiat tasvirini uyg'unlashtirishdir. Shu sababli tabiat tasvirini tarjima qilish – lingvistik bilim, madaniy tushuncha va badiiy ijodkorlikni talab qiluvchi murakkab jarayon hisoblanadi.

Zamonaviy globalizatsiya sharoitida o'zbek badiiy merosini xalqaro maydonga chiqarish masalasi dolzarb hisoblanadi. Adabiy asarlar nafaqat milliy o'quvchilar, balki jahon adabiyoti ixlosmandlari tomonidan ham o'qilmoqda. Shu sababli tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilishda yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va samarali strategiyalar ishlab chiqish ilmiy ahamiyatga ega. Tarjimon faqat matnni so'zma-so'z tarjima qilmasdan, badiiy-estetik qatlamni, ramzlar tizimini va poetik ohangni saqlagan holda o'quvchiga yetkazishi zarur.

Shu maqsadda ushbu maqola **Navoiy "Xamsa"si va Qodiriy "O'tkan kunlar"**idagi tabiat tasvirlarini tahlil qiladi, tarjimada uchraydigan asosiy muammolarni aniqlaydi va ularni hal etish bo'yicha amaliy tavsiyalar beradi. Mazkur tadqiqot tabiat tasvirining badiiy va madaniy-estetik ahamiyatini ochib berish hamda o'zbek badiiy merosini xorijiy til o'quvchisiga yetkazish jarayonida samarali tarjima strategiyalarini ishlab chiqish imkonini beradi.

1. Tadqiqotning dolzarbligi

Badiiy asarlardagi tabiat tasviri nafaqat estetik qadriyatni oshiruvchi, balki asarning mazmun-mohiyatini shakllantiruvchi muhim elementlardan biridir. Tabiat orqali muallif asarda qahramonlarning ruhiy holatini, voqealar rivojini, tarixiy va madaniy kontekstni o'quvchiga yetkazadi. Shu sababli, badiiy asarlarni xorijiy tilga tarjima qilish jarayoni lingvistik va madaniy nuqtai nazardan murakkabdir. Tarjimon faqat so'zlarni tarjima qilmasdan, badiiy obrazlar,

metafora, epitet, fasl va rang ramzlarini ham saqlashi, ularni boshqa til o'quvchisi uchun tushunarli qilishga harakat qilishi lozim.

Globalizatsiya jarayonida adabiy merosni xalqaro auditoriyaga yetkazish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. O'zbek badiiy adabiyoti, xususan Navoiy va Qodiriy ijodi, nafaqat milliy o'quvchilar, balki jahon adabiyoti ixlosmandlari tomonidan ham o'qilmoqda va o'rganilmoqda. Shu sababli, **tabiat tasvirini tarjima qilishdagi muammolarni aniqlash va ularni hal etish strategiyalarini ishlab chiqish** ilmiy va amaliy nuqtai nazardan katta ahamiyatga ega.

Hozirgi kunda badiiy matnlarni tarjima qilish jarayonida uchraydigan asosiy qiyinchiliklar:

- **Milliy-madaniy kontekstni yetkazish:** o'zbek tabiat tasvirlarida ishlatilgan ramzlar va obrazlar boshqa madaniyatlarda noaniq yoki tushunarsiz bo'lishi mumkin. Misol uchun, bahor manzarasi sharqona poetikada ruhiy yangilanish ramzi sifatida ishlatiladi, ammo xorijiy o'quvchi uchun bunday metaforik qatlam tushunarsiz bo'lishi mumkin.
- **Badiiy-estetik qatlamni saqlash:** Metafora, epitet, tashbeh va poetik ohangni boshqa tilga o'tkazishda ularning badiiy ta'sirini yo'qotmaslik talab etiladi.
- **Ranglar va fasl ramzlarini moslashtirish:** O'zbek adabiyotida oq rang poklikni bildirsa, ba'zi madaniyatlarda boshqa ma'no kasb qilishi mumkin. Tarjimada rang va fasl ramzlarining semantik jihati hisobga olinishi lozim.
- **Qahramon ruhiyati bilan uyg'unlikni saqlash:** Tabiat tasviri qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg'unlashgan bo'lsa, tarjimada bu uyg'unlikni saqlash zarur.

Shu jihatlar tadqiqotni nafaqat lingvistik, balki madaniy va badiiy jihatdan dolzarb qiladi. Tadqiqot natijalari o'zbek badiiy merosini xalqaro auditoriya uchun to'liq va aniq yetkazish, tarjima jarayonida yuzaga keladigan muammolarni aniqlash va ularni samarali hal etish imkonini beradi.

Bundan tashqari, zamonaviy ilmiy izlanishlar va tarjima nazariyasi sohasida tabiat tasvirini o'rganishning yetarlicha tadqiqotlar mavjud emasligi ham dolzarblikni oshiradi. Ko'pgina tadqiqotlar faqat individual tarjimalar va metaforik tahlillar bilan cheklangan, lekin **integral ilmiy yondashuv, ya'ni badiiy-estetik, lingvistik va madaniy kontekstni birgalikda o'rganish** yo'qligi kuzatiladi. Shu sababli, ushbu maqola nafaqat nazariy, balki amaliy ahamiyatga ega bo'lib, tarjima jarayonini yaxshilash, o'quvchilarga badiiy estetik qadriyatni yetkazish va ilmiy adabiyotga yangi ma'lumot kiritish imkonini beradi.

Shu bilan birga, tadqiqotning dolzarblikligi **o'zbek adabiy merosini jahon adabiyotining kontekstida tahlil qilish** orqali xalqaro ilmiy hamjamiyatga ham foyda keltiradi. Navoiy va Qodiriy asarlaridagi tabiat tasvirlarini sistematik tahlil qilish va ularni tarjimada qanday samarali ifodalash mumkinligini aniqlash, tarjimon va ilmiy xodimlar uchun qo'llanma vazifasini bajaradi.

Tadqiqotning obykti va predmeti (kengaytirilgan)

Tadqiqot obykti

Tadqiqotning obykti – bu ilmiy izlanishning keng doiradagi sohasi yoki fenomenidir. Ushbu maqolada tadqiqot obykti sifatida **o'zbek badiiy adabiyotidagi tabiat tasviri va uning badiiy-estetik funksiyasi** tanlangan. Tabiat tasviri badiiy asarda qahramonlarning ruhiy holatini, voqealar rivojini, asar kayfiyatini va milliy madaniyatni ochib beruvchi muhim vosita hisoblanadi.

O'zbek badiiy adabiyotida tabiat tasviri nafaqat manzara yoki fon sifatida ishlatilmay, balki asar ichidagi voqealarning ritmi va ohangini belgilovchi, qahramonlar ichki kechinmalarini

ochib beruvchi badiiy vosita sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Alisher Navoiy ijodida tabiat manzaralari ko'pincha metaforik, tasavvufiy va ramziy qatlamlarga ega bo'lib, ular orqali muallif o'z falsafiy va estetik g'oyalarini ifodalaydi. Masalan, bahor manzarasi inson qalbidagi yangilanish va ruhiy poklik ramzi sifatida ishlatiladi. Abdulla Qodiriy ijodida esa tabiat tasviri voqelik bilan uyg'unlashib, voqealar fonini yaratadi va tarixiy-madaniy kontekstni aks ettiradi.

Shu nuqtai nazardan, tadqiqot obyekti sifatida **tabiat tasvirining badiiy-estetik xususiyatlari, ularning voqealardagi va qahramon ruhiyatidagi o'rni, shuningdek, asar kontekstidagi funksiyalari** o'rganiladi. Tadqiqot obyekti keng va ko'p qirralik bo'lgani sababli, u **tarjima jarayonidagi murakkabliklarni o'rganish** uchun yetarli asos bo'lib xizmat qiladi.

Tadqiqot predmeti (kengaytirilgan)

Tadqiqot predmeti – bu tadqiqot obyekti doirasidagi aniq masala, uning o'rganilishi va tahlil qilinishi kerak bo'lgan qismi hisoblanadi. Mazkur maqolada tadqiqot predmeti sifatida **badiiy asarlardagi tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan muammolar va ularni samarali hal etish strategiyalari** tanlangan.

Badiiy asarlardagi tabiat tasviri – bu nafaqat manzara yoki fon sifatida ishlatiladigan element, balki muallif g'oyasini ifodalash, qahramon ruhiyatini ochib berish, voqealarning kayfiyatini shakllantirish va milliy-madaniy qadriyatlarini aks ettirish vositasi hisoblanadi. Shu sababli, tabiat tasvirini tarjima qilish jarayoni murakkab lingvistik, badiiy va madaniy masalalarni o'z ichiga oladi. Tarjimon bu jarayonda nafaqat so'zlarning ma'nosini, balki badiiy obrazlar, metafora va epitetlarning poetik qatlamini, rang va fasl ramzlarini, shuningdek qahramon ruhiyati bilan uyg'unlikni saqlashi lozim.

Tadqiqot predmeti quyidagi asosiy jihatlarni o'z ichiga oladi:

1. **Milliy-madaniy kontekstni tarjimada yetkazish:**
O'zbek adabiyotida ishlatiladigan tabiat obrazlari ko'pincha milliy va madaniy kodlarga bog'liq. Masalan, bahor manzarasi sharqona poetikada yangilanish, poklik va umid ramzi sifatida ishlatiladi, qish yoki kuz esa vaqtning o'tishi va insoniy tajribani aks ettiradi. Xorijiy tilga tarjima qilinayotganda ushbu ramzlar va obrazlar o'quvchi uchun tushunarli tarzda yetkazilishi lozim. Tarjimonning vazifasi shundaki, u **madaniy tafovutlarni hisobga olib, badiiy-estetik qatlamni saqlab tarjima qilishi** kerak.

2. **Badiiy-estetik qatlamni saqlash:**
Tabiat tasviridagi metafora, tashbeh, epitet va boshqa poetik vositalar tarjimada o'z badiiy ta'sirini yo'qotmasligi lozim. Misol uchun, Navoiy ijodidagi "bahor nafasi" iborasi yoki Qodiriy asaridagi "kuz shabadasi" kabi obrazlar so'zma-so'z tarjima qilinsa, ularning poetik ohangi va ramziy ma'nosi yo'qoladi. Shu sababli predmet tadqiqoti doirasida **tarjima strategiyalari orqali badiiy qatlamni saqlash masalasi** o'rganiladi.

Qahramon ruhiyati bilan uyg'unlikni saqlash:
Tabiat tasviri ko'pincha qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg'unlashgan bo'ladi. Masalan, bahor manzarasi qahramonning ichki yangilanishini, kuz manzarasi esa xotirjamlik va voqealarning tugashini aks ettirishi mumkin. Tarjima jarayonida bu uyg'unlikni yo'qotmaslik, ya'ni **tabiat obrazining qahramon ruhiyati bilan bog'liqligini** saqlash predmetning muhim jihatidir.

ma'nosi yo'qoladi. Shu sababli predmet tadqiqoti doirasida **tarjima strategiyalari orqali badiiy qatlamni saqlash masalasi** o'rganiladi.

3. **Qahramon ruhiyati bilan uyg'unlikni saqlash:** Tabiat tasviri ko'pincha qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg'unlashgan bo'ladi. Masalan, bahor manzarasi qahramonning ichki yangilanishini, kuz manzarasi esa xotirjamlik va voqealarning tugashini aks ettirishi mumkin. Tarjima jarayonida bu uyg'unlikni yo'qotmaslik, ya'ni **tabiat obrazining qahramon ruhiyati bilan bog'liqligini** saqlash predmetning muhim jihatidir.

4. **Tarjima strategiyalarini ishlab chiqish:** Predmet doirasida **ekvivalentsiya, adaptatsiya, deskriptiv tarjima, kompensatsiya** kabi tarjima strategiyalari o'rganiladi. Bu strategiyalar orqali tarjimon tabiat tasvirining badiiy va madaniy qatlamini boshqa tilga o'tkazishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni hal qilishi mumkin. Masalan, metaforik obrazlarni mos ekvivalent bilan berish, madaniy tafovutlarni izoh orqali tushuntirish, poetik ohangni saqlash kabi yondashuvlar tadqiqot predmeti sifatida ko'rib chiqiladi.

5. **Tarjimaning amaliy ahamiyati:** Predmetning yana bir jihati – tarjima natijasining amaliy ahamiyati. Tadqiqot predmeti orqali **Navoiy va Qodiriy asarlarini xalqaro auditoriyaga yetkazish, ularning badiiy va madaniy qadriyatini saqlash va o'quvchiga to'liq yetkazish** imkoniyati o'rganiladi. Shu bilan birga, tadqiqot natijalari tarjimonlar va ilmiy xodimlar uchun amaliy qo'llanma vazifasini bajaradi.

Xulosa

Tadqiqot predmeti tadqiqot obyektining aniq qismi sifatida xizmat qiladi. Agar obyekt – bu **o'zbek badiiy adabiyotida tabiat tasviri** bo'lsa, predmet – bu obyektning **xorijiy tillarga tarjima qilishdagi murakkabliklari, ularni hal etish strategiyalari va badiiy-estetik qatlamni saqlash masalalaridir**. Predmet tadqiqotning aniq ilmiy yo'nalishini belgilaydi va maqolaning metodologik asosini shakllantiradi. Shu yondashuv orqali tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati yanada oshadi.

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari (kengaytirilgan)

Tadqiqotning maqsadi

Ushbu maqolaning maqsadi – **badiiy asarlardagi tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolarni aniqlash va ularni hal etishning samarali strategiyalarini ishlab chiqishdir**.

Badiiy asarlarda tabiat tasviri muallifning estetik va g'oyaviy g'oyalarini, qahramonlarning ichki kechinmalarini, voqealar rivojini va milliy-madaniy kontekstni ochib beruvchi vosita sifatida xizmat qiladi. Shu sababli, tabiat tasvirini tarjima qilish jarayoni nafaqat lingvistik, balki badiiy va madaniy jihatdan murakkab hisoblanadi. Tarjimonning vazifasi – asarning badiiy-estetik qatlamini saqlagan holda, boshqa til o'quvchisiga tushunarli yetkazishdir.

Ushbu maqsadga erishish orqali:

1. O'zbek adabiy merosini xalqaro auditoriyaga yetkazish imkoniyati oshadi;
2. Tarjimonlar uchun badiiy tasvirlarni boshqa tilga samarali o'tkazish bo'yicha amaliy qo'llanma yaratiladi;
3. Navoiy va Qodiriy asarlarida tabiat tasvirining funksional va estetik xususiyatlari aniqlandi.

Tadqiqotning vazifalari

Ushbu maqolada quyidagi ilmiy vazifalar belgilangan:

1. **Asar tahlili vazifasi:**

o Alisher Navoiy “Xamsa”si va Abdulla Qodiriy “O‘tkan kunlar”idagi tabiat tasvirlarini sistematik tahlil qilish;

o Tabiat manzaralarining qahramon ruhiyati, voqealar rivoji va asar kayfiyatidagi rolini aniqlash.

2. **Tarjima muammolarini aniqlash vazifasi:**

o Milliy-madaniy obrazlar va ramzlarni boshqa tilga qanday yetkazish mumkinligini o‘rganish;

o Metafora, epitet va poetik vositalarning tarjimada yuzaga keladigan qiyinchiliklarini aniqlash;

o Rang va fasl ramzlarining semantik jihatlarini boshqa tilga moslashtirish masalalarini tahlil qilish.

3. **Tarjima strategiyalarini ishlab chiqish vazifasi:**

o Ekvivalentsiya, adaptatsiya, deskriptiv tarjima va kompensatsiya kabi strategiyalarni o‘rganish va ularni badiiy tasvirni tarjima qilishda qo‘llash;

o Tarjima jarayonida qahramon ruhiyati va badiiy-estetik qatlamni saqlash yo‘llarini aniqlash.

4. **Amaliy tavsiyalar berish vazifasi:**

o Tarjimonlar va ilmiy xodimlar uchun badiiy asarlardagi tabiat tasvirini samarali tarjima qilish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqish;

o Tabiat tasvirining badiiy va madaniy qatlamini xalqaro auditoriyaga yetkazishda samarali metodlarni belgilash.

Xulosa

Shunday qilib, tadqiqotning maqsadi va vazifalari bir-birini to‘ldiradi. Maqsad – badiiy asarlar tabiat tasvirini xorijiy til o‘quvchisiga to‘liq va aniq yetkazish bo‘lsa, vazifalar bu maqsadga erishish yo‘lida amalga oshiriladigan aniq tadqiqot bosqichlarini belgilaydi. Bu yondashuv maqolaning ilmiy va amaliy ahamiyatini mustahkamlaydi hamda tadqiqot natijalarini tizimli va aniq ifodalashga xizmat qiladi.

Tadqiqot metodlari (kengaytirilgan)

Tadqiqot metodlari – bu ilmiy ish davomida ma’lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish va natijalarni chiqarish uchun qo‘llaniladigan usullar majmui hisoblanadi. Ushbu maqolada tadqiqot metodlari badiiy asarlardagi tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilish jarayonidagi murakkabliklarni o‘rganish va ularni hal etish strategiyalarini aniqlashga yo‘naltirilgan.

1. Taqqoslash metodi (comparative method)

Taqqoslash metodi yordamida asl matn va tarjimalar o‘rtasidagi o‘xshashlik va farqlar aniqlanadi. Bu metod:

- Tabiat tasvirining badiiy qatlamini, metaforalar va epitetlarni saqlash darajasini tahlil qilish;
- Tarjima jarayonida yuzaga keladigan badiiy va lingvistik muammolarni aniqlash;

- Navoiy “Xamsa”si va Qodiriy “O‘tkan kunlar”idagi tabiat tasvirlarini boshqa tillarga qilingan tarjimalar bilan solishtirishda qo‘llaniladi.

2. Tahlil metodi (analytical method)

Tahlil metodi yordamida tabiat tasviri tarkibiy qismlarga bo‘linadi va ularning badiiy-estetik funksiyasi o‘rganiladi. Bu metod quyidagi jihatlarni o‘z ichiga oladi:

- Tabiat manzarasining voqealar rivoji va qahramon ruhiyati bilan bog‘liqligini aniqlash;
- Ranglar, fasllar, ob-havo tasvirlari va ularning ramziy ma’nolarini tahlil qilish;
- Metafora, tashbeh va epitetlarning badiiy ta’sirini baholash.

3. Kontekstual izoh (contextual analysis)

Kontekstual izoh metodi yordamida tabiat tasvirining madaniy, tarixiy va badiiy kontekstdagi ahamiyati o‘rganiladi. Bu metod:

- Milliy-madaniy obrazlarni tarjima qilishda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash;
- Tabiat tasvirining qahramon ruhiyati va voqealar fonidagi rolini tushuntirish;
- Tarjimon uchun kontekstga mos strategiyalar ishlab chiqishda qo‘llaniladi.

4. Komparativ metod (comparative literary method)

Komparativ metod yordamida turli tillardagi tarjimalar va asl matnlar taqqoslanadi. Bu metod:

- Badiiy tasvirning tarjimada qanday o‘zgarishini aniqlash;
- Turli tarjima strategiyalarining samaradorligini tahlil qilish;
- Xorijiy o‘quvchiga badiiy obrazni yetkazishning optimal usullarini belgilash imkonini beradi.

5. Tarjima strategiyalarini amaliy tadqiq qilish

Ushbu metod tadqiqotda asosiy bo‘lib, quyidagi yondashuvlarni o‘z ichiga oladi:

- **Ekvivalentsiya** – asl matnning badiiy va semantik qatlamini maksimal saqlash;
- **Adaptatsiya** – madaniy va tarixiy kontekstni o‘quvchiga tushunarli qilish;
- **Deskriptiv tarjima** – murakkab tabiat tasvirlarini so‘zlar bilan izohlash;
- **Kompensatsiya** – yo‘qolgan badiiy effektini matnning boshqa qismida tiklash.

Xulosa

Ushbu tadqiqot metodlari birgalikda ishlatilganda, badiiy asarlardagi tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilish jarayonidagi murakkabliklarni tizimli va ilmiy asosda o‘rganish imkonini beradi. Taqqoslash va komparativ metodlar yordamida tarjimalar tahlil qilinadi, tahlil va kontekstual yondashuvlar yordamida badiiy qatlamning ahamiyati aniqlanadi, tarjima strategiyalari esa amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini beradi. Shu bilan birga, metodlarning kombinatsiyasi tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyatini mustahkamlaydi va maqola natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minlaydi.

Tabiat tasvirining badiiy-estetik funksiyalari (kengaytirilgan)

Badiiy asarlarda tabiat tasviri nafaqat voqealar fonini yaratadi, balki asarning badiiy-estetik qadrini oshirish, qahramonlar ruhiyati va voqealar rivojini ifodalashda muhim vosita hisoblanadi. Tabiat tasvirining badiiy-estetik funksiyalari ko‘p qirrali bo‘lib, ular asarning mazmunini boyitadi, o‘quvchi hissiyotini uyg‘otadi va madaniy-ma‘naviy qadriyatlarni aks ettiradi. Quyida tabiat tasvirining asosiy funksiyalari batafsil tahlil qilinadi.

1. Kompozitsion funksiyasi

Tabiat tasviri asarda voqealar ketma-ketligini belgilash va sahna fonini yaratishda muhim rol o‘ynaydi. Masalan:

- Navoiy “Xamsa”sida bahor manzarasi sahnaning boshlanishi sifatida ishlatiladi, bu o‘quvchida yangilanish va umid tuyg‘usini uyg‘otadi;
- Qodiriy “O‘tkan kunlar”ida esa kuz manzarasi voqealar yakunini va vaqtning o‘tishini ramziy tarzda aks ettiradi.

Tabiat tasviri orqali muallif voqealarning ritmi, kayfiyati va dramatik qarama-qarshiliklarni shakllantiradi. Shu bois u kompozitsion jihatdan asarning tuzilishini mustahkamlaydi.

2. Ruhiiy funksiyasi

Tabiat tasviri qahramonlarning ichki kechinmalarini ochib beruvchi vosita sifatida ishlatiladi. Misol uchun:

- Bahor va quyosh nuri qahramonning ichki quvonchi va umidini aks ettiradi;
- Tuman yoki yomg‘ir qahramonning xavotirli, qayg‘uli ruhiyatini ifodalaydi.

Navoiy va Qodiriy asarlarida tabiat manzaralari qahramonlarning ruhiy holati bilan uyg‘unlashgan bo‘lib, ularni tarjima qilayotganda **ruhiy ohangni saqlash muhim ahamiyatga ega**.

3. Ramziy funksiyasi

Tabiat tasviri ko‘pincha ramziy ma‘no kasb etadi. Muallif rang, fasl, ob-havo va boshqa tabiat elementlari orqali g‘oyaviy-ma‘naviy mazmunni ifodalaydi. Misol:

- Navoiy “Xamsa”sida bahor yangilanish, yashash quvonchi va ruhiy poklik ramzi sifatida ishlatiladi;
- Qodiriy “O‘tkan kunlar”ida kuz manzarasi vaqtning o‘tishi, inson hayotidagi o‘zgarish va tarixiy voqealar ramzi sifatida aks etadi.

Tarjimada ramziy qatlamni saqlash – badiiy-estetik funksiyani to‘liq yetkazish uchun muhimdir.

4. Milliy-madaniy funksiyasi

Tabiat tasviri milliy an‘analari, urf-odatlar va madaniy qadriyatlarni aks ettiradi. O‘zbek adabiyotida tabiat manzaralari ko‘pincha milliy ruhiyat va madaniy kodlar bilan bog‘liq. Misol:

- Qaldirg‘och uchishi – bahor va yangilanish ramzi;
- Navbahor shabadasi – o‘zbek xalqining tabiat bilan uyg‘unligi va go‘zallikni qadrlashini ifodalaydi.

Tarjimada milliy-madaniy kodlarni tushunarli qilish uchun adaptatsiya yoki izoh berish talab etiladi.

5. Estetik va badiiy ifodaviylik

Tabiat tasviri asarda go‘zallik va estetik zavq uyg‘otadi. Ranglar, fasllar, ob-havo, quyosh nuri, yomg‘ir yoki shamol orqali muallif poetik obrazlar yaratadi. Shu tarzda o‘quvchi badiiy-estetik tajriba oladi, asardagi voqealar va qahramon ruhiyatiga hissiy tarzda bog‘lanadi.

6. Pedagogik va didaktik funksiyasi

Ba‘zi badiiy asarlarda tabiat tasviri o‘quvchiga milliy va axloqiy qadriyatlarni yetkazish vositasi sifatida ishlatiladi. Masalan, Navoiy va Qodiriy asarlarida tabiat go‘zalligi va uning qadriyatli jihatlari orqali o‘quvchi axloqiy va estetik didni shakllantiradi.

Xulosa

Shu bilan, tabiat tasviri badiiy asarda bir nechta funksiyani bajaradi: **kompozitsion, ruhiy, ramziy, milliy-madaniy, estetik va didaktik**. Tarjimada esa barcha funksiyalarni saqlash muhim, chunki ular asarning badiiy-estetik qatlamini tashkil qiladi va o‘quvchiga muallif g‘oyasini to‘liq yetkazadi. Navoiy va Qodiriy asarlarida bu funksiyalar har tomonlama rivojlangan bo‘lib, ularni xorijiy tillarga tarjima qilish jarayonida katta ehtiyotkorlik va tarjimonning ijodiy mahoratini talab qiladi.

Tarjimadagi asosiy muammolar (kengaytirilgan)

Badiiy asarlardagi tabiat tasvirini xorijiy tillarga tarjima qilish jarayoni nafaqat lingvistik, balki badiiy va madaniy nuqtai nazardan murakkab hisoblanadi. Tarjimon uchta asosiy qiyinchilikka duch keladi: **lingvistik, badiiy-estetik va madaniy-milliy**. Quyida har birini batafsil tahlil qilamiz.

1. Lingvistik muammolar

Tabiat tasviridagi lingvistik muammolar so‘zlarning to‘g‘ri ekvivalentini topish bilan bog‘liq bo‘ladi. Misol:

- O‘zbek tilida ishlatiladigan epitetlar, tashbehlar va metaforalar boshqa tilga so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, ularning badiiy ta‘siri yo‘qoladi.
 - Masalan, Navoiy “bahor nafasi” iborasini ingliz tiliga so‘zma-so‘z tarjima qilinsa, uning poetik ohangi va ramziy ma‘nosi yo‘qoladi.
 - So‘z birikmalari va frazeologizmlar tarjimada noto‘g‘ri tushunilishi mumkin. Qodiriy asaridagi “kuz shabadasi” iborasi ingliz tilida “autumn breeze” deb berilganida, qahramon ruhiyatidagi nozik ohang yetarlicha ifodalanmaydi.

Shu sababli tarjimon lingvistik qatlamni saqlash uchun **ekvivalentsiya va deskriptiv tarjima** metodlaridan foydalanishi lozim.

2. Badiiy-estetik muammolar

Badiiy-estetik muammolar asarda ishlatilgan **metafora, epitet, tashbeh va poetik ohang** bilan bog‘liq:

- Tabiat manzaralari ko‘pincha qahramon ruhiyati bilan uyg‘unlashgan bo‘ladi. Tarjimada bu uyg‘unlik yo‘qolishi mumkin.
 - Masalan, Qodiriy “O‘tkan kunlar” asarida kuz tasviri voqealar tugashini va qahramonlar kayfiyatining o‘zgarishini ifodalaydi. Tarjimada esa kuzni faqat fasl sifatida berish voqealar bilan bog‘liqlikni yo‘qotadi.
 - Ranglar va fasllarning ramziy ma‘nosi boshqa til va madaniyatlarda noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin.

Tarjimon badiiy-estetik qatlamni saqlash uchun **adaptatsiya va kompensatsiya** strategiyalarini qo'llashi kerak.

3. Madaniy-milliy muammolar

Madaniy-milliy muammolar asarda ishlatilgan **milliy obrazlar, ramzlar va urf-odatlar**ni boshqa til o'quvchisi uchun tushunarli qilish bilan bog'liq:

- O'zbek adabiyotida tabiat manzaralari ko'pincha milliy va madaniy kodlarga bog'liq. Masalan, qaldirg'och uchishi – bahor va yangilanish ramzi, ammo xorijiy o'quvchi buni tushunmasligi mumkin.
- Tabiat tasviri orqali ifodalangan madaniy qadriyatlar tarjimada yo'qolishi mumkin.

Bunday muammolarni hal qilish uchun tarjimon **madaniy adaptatsiya va izohli tarjima** usullaridan foydalanadi, bu esa asar badiiy va madaniy qatlamini saqlash imkonini beradi.

4. Tarjima jarayonidagi boshqa murakkabliklar

- **Fasl va ob-havo tasvirlarini moslashtirish:** Har bir fasl yoki ob-havo muallifning g'oyasini ifodalaydi. Tarjimada bu qatlamni tushunarli yetkazish muhim.
- **Qahramonlar va voqealar bilan uyg'unlik:** Tabiat tasviri qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg'un bo'lsa, tarjimada bu uyg'unlikni saqlash zarur.
- **Tarjima usulini tanlash:** Har bir tasvir uchun so'zma-so'z tarjima, ekvivalentsiya, adaptatsiya yoki kompensatsiya strategiyasini tanlash talab etiladi.

Xulosa

Shu bilan, badiiy asarlardagi tabiat tasvirini tarjima qilish jarayoni bir nechta murakkabliklarni o'z ichiga oladi: lingvistik, badiiy-estetik va madaniy-milliy. Tarjimon ushbu muammolarni yechish uchun turli tarjima strategiyalarini uyg'un qo'llashi, badiiy qatlam va qahramon ruhiyatini saqlashi, shuningdek, madaniy kontekstni tushunarli yetkazishi zarur. Ushbu qiyinchiliklarni tizimli tahlil qilish va samarali yechimlar ishlab chiqish tadqiqotning asosiy maqsadlaridan biridir.